

Széljegyzetek a román *Toldi*hoz

Mint minden Toldi-rajongónak, nekem is vannak kedvenc soraim az eposzból. Itt van például mindjárt az Első ének elején az a bizonyos „ösztvér kútágas” a „hórihorgas gémmel”, amiről Arany Jánosnak a következő kép jut eszébe: „Óriás szűnyognak képzelné valaki, / Mely az öreg földnek vérit most szája ki...” Vagy itt van, alig néhány sorral később a „forgósziel”, amint „...az útát nyalja, sebesen haladva, / Mintha füstokádó nagy kémény szaladna”. Talán nem kell különösebben bizonygatnom, milyen bivalyerős, avantgárd költőket állva hagyó, képregénybe kívánczó költői képekről van szó. Az ilyen képek bizony egy életre beleégnek az olvasó retinájába, pedig nem is látjuk, „csak” olvassuk őket!

Nyilvánvaló, hogy – értesülvén Gelu Păteanu (Gyalu bácsi) *Toldi*-fordításáról, illetve magam is próbálkozván versek fordításával – leginkább arra voltam kíváncsi, mennyire sikerült a fordítónak visszaadni egy másik nyelven ezeket a nekem oly kedves sorokat. Nos, az „ösztvér kútágas...”-ból románul ez lett: „De departe pare un țințar ce suge / Din bătrîna glie, sînge viu și dulce”; a „forgósziel”-ből pedig ez: „Nu vezi cum gonește tot pe drum de țară, / Volbura cea neagră, cu luciri de pară”. Mint látjuk, az öreg föld vére a románban „megédesült” (dulce=édes), és a füstokádó nagy kémény egyszerűen eltűnt. Az első esetben tehát hozzátett (talán a rímkényszer miatt is) az eredetihez, viszont a másodikban elhagyott az eredetiből a fordító. Persze, tudjuk, hogy minden fordítás ferdítés is egy kicsit, és amúgy sincs egyedül üdvözítő filozófia a fordításelmélet(ek)ben. Tudta ezt Gyalu bácsi is, mert fordítói jegyzeteiben arról panaszkodik, hogy kötött ritmus esetén az egytagú (egy szótagos) magyar szavakat milyen nehéz visszaadni a hosszabb román szavakkal. (Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy a Shakespeare-t fordító Aranyak ugyanez volt a gondja, amikor a hihetetlenül tömör, sűrű szövésű angol drámai jambusokat kellett tolmácsolnia!) Nincs is semmi baj Gelu

Păteanu ferdítéseivel, mert maga az összehatás igazán remek!

Három évvel ezelőtt amerikai rokon gyerekek csíkszentdomokosi házunk napalijában, a fehér falra kivetítve nézték diafilmen a *Toldit*. (Tökéletesen beszélnek magyarul, magyar könyvekből hallgatták az esti mesét is.) Filmvetítés közben Julcsi lányom olvasta Arany János felező tizenketteseit. Több tucatnyi képkocka után megszólalt Levente (a nagyobbik amerikai gyerek): „Ne haragudj, Julcsi, de egy szót se értek az egészből!” És szavahihető magyartanártól tulajdonképpen ugyanezt a panaszt hallottam, vagyis Csokonai például inkább érthető a mai (magyar) gyerekek számára, mint Arany! Én rajongásig szeretem Arany nyelvi játékát, talán ezért is olvastam olyan nagy érdeklődéssel a román változatot (vajon mi maradt meg az eredeti nyelvi sziporkákából), sőt odaadtam a könyvet a csíkszeredai Spektrum Oktatási Központot vezető feleségemnek is, aki szerint a román változat „érthetőbb”, mint a magyar. Pedig...

Pedig a román változat sem könnyű falat! Nagyon izgalmas Gelu Păteanu fordítói vallomása arról, miként keresett ő nyelvet a román változathoz, a román népköltészetben találva meg végül a *Toldi*hoz leginkább passzoló, adekvát nyelvet. Én nyilván maximálisan megbízom a feleségem értékítéletében, de talán egy román

anyanyelvű, a költészetet hivatásként gyakorló olvasó lenne hivatott kimondani az áment Gelu Păteanu *Toldi*-fordítására! Lenne is szerény javaslatom. Tudjuk, hogy a román *Toldi*-nak Szőcs Géza az egyik felelős kiadója. Azt is tudjuk, hogy Szőcs Géza fordította Mircea Dinescu, a legeredetibb kortárs román költő verseit (illetve Mircea Dinescu fordította-dolgozta át románra Szőcs Géza verseit). Dinescuról viszont tudjuk, hogy nagy rajongója a román folklórnak. Érdemes lenne küldeni neki is egy példányt Gyalu bácsi fordításából azzal a kéréssel, hogy mondjon véleményt a fordításról. Illetve mondja el azt is, mit tud közvetíteni a magyar irodalom 19. századi remeke a mai, 21. századi román olvasónak!

Mert erről is beszélni kell! Tudjuk, hogy a francia nyelvű *Toldi* milyen negatív kritikát kapott. És még ma is, magyar értékelői is – ugyan elismerve Arany nyelvi remeklését – folyton fölelmegetik a *Toldi* korszerűtlenségét. Nos, az ilyen kritikával én nem tudok mit kezdeni, azaz: felfoghatatlan számomra, amikor progressziót kérnek számon egy irodalmi alkotáson. (Erre ott van a vezércikk – egyáltalán: a publicisztika – műfaja.) Ugyanakkor azt is elismerem, hogy Gyulai Pál és a népnemzeti iskola „túltolta” egy kicsit a *Toldizást*, a benne kifejezésre jutó eszmét („Merjünk nagyot álmodni!”) tartva követendő útnak. Az most indifferens, hogy alapvetően egyet tudok érteni ezzel a filozófiával (bár Aranynak még a „Merjünk kicsik lenni!”-t is elhiszem, egyszerűen azért, mert hitelesen tud érvelni mellette például *A nagyidai cigányokban*). Szóval roppant kíváncsi lennék, hogy a mai, 21. századi román olvasó vajon mit tud kezdeni a

*Toldi*ből kikövetkeztethető filozófiával, vagy pedig...

Vagy pedig ő is irodalomként olvassa az irodalmat, és főleg a *Toldi* költői értékeire figyel, mint jómagam. Mert a Gelu Păteanu-féle fordításban bizony rengeteg, született költőre valló nyelvi lelemény található, melyekre nem lehet süket a költészet iránt fogékony román olvasó sem. Tekintve, hogy ez a rövid ismertető egy magyar folyóirat számára íródik, ezeknek a (román) nyelvi leleményeknek a felsorolásától eltekintek, remélve, hogy azokat hamarosan felsorolva látom majd egy román anyanyelvű recenzens román folyóiratban közölt könyvismertetőjében!

Befejezésül: említettem az imént, hogy a feleségem egy oktatási központ ügyvezető igazgatója. El is határoztam, hogy az én román *Toldi*mat ennek az oktatási központnak ajándékozom, hiszen a Jánosi Andrea rajzaival ékesített magyar–román nyelvű kötet túl szép ahhoz, hogy elkeveredjen a könyvespolcomon. Lehet, hogy furcsának fog tűnni, amit mondanó vagyok, de ez a könyv tárgyként is dísz lehet(ne) akármelyik oktatási intézménynek. Ha olvasni is fogják (magyar és román diákok egyaránt), akkor igazán elmondható lesz, hogy érdemes volt kiadni a kéziratban lappangó fordítást! S talán a túlvilágon Gelu Păteanu is megnyugszik egy kicsit.

Arany János (2018). *Toldi. (În românește de Gelu Păteanu, Jánosi Andrea rajzaival.)* Budapest: Magyar PEN Club Kiadó.

Lövétei Lázár László
Székelyföld (Románia)